

MAŁGORZATA MARCJANIK, POLSKA GRZECZNOŚĆ JĘZYKOWA, Kielce 1997, s. 285.

Do licznych swych artykułów, poświęconych zagadnieniom grzeczności i jej językowym przejawom Małgorzata Marcjanik dołącza monografię książkową, utrwalając pozycję monopolisty na polskim rynku. Oprócz autorki *Polskiej grzeczności językowej* jedynie Kazimierz Ożóg może się bowiem poszczycić dorobkiem równie znaczącym zarówno co do zakresu badań, jak i przedstawianych rezultatów – teoretycznych i interpretacyjnych. Prace obojga autorów mają też ogromną wartość dokumentacyjną, będą więc z pewnością służyć tym badaczom, których zainteresowania skupiają się na aspektach historycznych, a więc filologom charakteryzującym przemiany w obrębie etykiety. Jeśli już kontynuować porównanie dróg badawczych wspomnianych językoznawców, to warto jeszcze zwrócić uwagę na znamienne przesunięcie akcentów w metodach badań. M. Marcjanik reprezentuje punkt widzenia pragmatyki lingwistycznej, w tle analiz umieszcza jednak, poszerzając ich perspektywę, opcję socjolingwistyczną, w książce Ożoga spotykamy się z ujęciem odwrotnym. Można więc powiedzieć, że polska etykieta językowa drugiej połowy XX wieku zyskuje w takim dialogu opracowań oświetlenie wszechstronne i pełne.

W monografii uderza przede wszystkim bogactwo materiału, wieloaspektowość i wręcz drobiazgowość analiz. „Materiał przykładowy – deklaruje autorka na s. 11 – w liczbie 15000 aktów grzeczności językowej – zgromadzony w bazie komputerowej – pochodzi z lat 70., 80. i 90. naszego wieku”.

Praca ma charakter opisowy, choć trudno sobie wyobrazić, żeby nie mogła służyć jako źródło wzorców etykietalnych zachowań językowych. W każdej kategorii grzecznościowych aktów mowy M. Marcjanik omawia zarówno wypowiedzi częste, a więc na mocy uzusu traktowane jako najbardziej właściwe, jak i realizacje rzadkie oraz sporadyczne. Pisząc o tendencjach autorka podsuwa wzorce tym, którzy chcą się zachowywać stosownie, a także tym, którzy w *grzecznościowej grze*, jak pisze twórczyni monografii, pragną odchodzić od schematu, zastępować szablon wypowiedziami oryginalnymi.

Analiza dotyczy zachowań etykietalnych, realizowanych w bezpośrednich kontaktach ustnych (zob. deklarację na s. 10). Osobom, które chcą poznać całe spektrum polskich wypowiedzi grzecznościowych, trzeba więc polecić lekturę książki *Językowy savoir-vivre* Haliny i Tadeusza Zgólków, gdyż poradnik ten zawiera obraz pisanych wypowiedzi etykietalnych. Z autorką omawianej książki wypada się zgodzić co do tego, że ze względów metodologicznych pełnej chara-

terystyce przejawów grzeczności w wypowiedziach pisanych, a więc realizujących kontakt pośredni, należałoby poświęcić oddzielną monografię.

Wątpliwości budzi natomiast tak bogata egzemplifikacja zaczerpnięta z utworów literackich. Autorka ją usprawiedliwia, pisząc: „Utwory tego typu uczyniłam przedmiotem ekscerpcji z tego powodu, że zawarte w nich dialogi – mimo funkcjonalnego (literackiego) przetworzenia – mają z reguły formę językową i status pragmatyczny zbliżone do dialogów autentycznych” (s. 10). Nawet w tekstach głęboko mimetycznych konkretne wypowiedzi bohaterów (nie wszystkie oczywiście) odbiegają z różnych powodów od standardu. Ich uwzględnienie o tyle nie jest grzechem, że mogą one wzbogacić repertuar zachowań etykietałnych czytelników książki *Polska grzeczność językowa*.

Opis zaprezentowany w monografii M. Marcjanik to oryginalna charakterystyka zachowań etykietałnych, uwypuklająca osobliwości polskiej etykiety językowej. Sama monografia nie ma charakteru porównawczego, łatwo jednak może go uzyskać, zwłaszcza w odbiorze tych filologów, którzy są zaznajomieni z opracowaniami dotyczącymi dla przykładu etykiety w języku rosyjskim (por. Akiszyna, Formanowska 1986) czy hiszpańskim (zob. Firsowa 1991).

Oryginalność opracowania M. Marcjanik wiąże się z przyjętymi przez autorkę założeniami, a więc przede wszystkim zakresem, metodologią opisu oraz stosowanym aparatem pojęciowym (por. Wprowadzenie). Monografia, o czym już była mowa, dotyczy zachowań etykietałnych realizowanych w bezpośrednich interakcjach. Ważne i godne uznania jest przy tym nie tylko wyodrębnienie typów takich zachowań, ustalenie ich repertuaru (uzupełnieniem mogą być artykuły: Marcjanik 1990; 1993a, b; 1995), ale zakres – styl można powiedzieć – analizy aktów określonego typu. Autorka omawia więc z reguły następujące zagadnienia: a) występowanie danego aktu (np. powitanie we wszystkich typach kontaktów, podziękowanie lub przeproszenie w niektórych interakcjach), b) kontekst: określony akt i akty towarzyszące (por. np. wnikliwe i szczegółowe uwagi, dotyczące powitania), c) zakres skostnienia formuł lub ich innowacyjności. W ten sposób udaje się twórczyni monografii przedstawić rezultaty grzecznościowej gry w obrębie określonej kategorii zachowań etykietałnych. Pozwala to wyodrębnić akty samodzielne i niesamodzielne, a w grupie niesamodzielnych poszukiwać typów aktów obudowujących akty właściwe (szczególną precyzją odznacza się opis powitania). Wspomniane wątki interpretacyjne stanowią *cenae novum* w dorobku samej autorki, a także wyróżniają omawianą książkę spośród dotychczasowych opracowań zagadnień związanych z etykietał.

Bogactwo opisu trzeba ponadto wiązać z charakteryzowaniem zjawiska dialogowości aktów etykiety (autorka akcentowała je już we wcześniejszych pra-

cach). Na uznanie zasługuje przedstawienie dialogowości jako procesu, rozpatrywanie w kategoriach gry. Ujmowanie grzeczności jako gry jest najbardziej cennym pomysłem autorki, trwałym wkładem w ujmowaną językoznawczo teorię etykiety. Pozwala bowiem łączyć w spójnym opisie różnorodne aspekty skomplikowanego przeciw zjawiska, jakim jest grzeczność, zmieniać punkty widzenia bez popadania w metodologiczny eklektyzm. Ogromną wartość poznawczą uzyskują na tym tle końcowe partie książki, w których M. Marcjanik wyodrębnia zasady grzecznościowej gry, zwracając uwagę na różny stopień ich ogólności. Zdaniem autorki zbiór owych zasad tworzą trzy podstawowe reguły: reguła symetryczności zachowań grzecznościowych, reguła solidarności z partnerem, reguła bycia podwładnym. Jest to, można powiedzieć, nowe ujęcie zjawisk, które K. Ożóg (1990) opisywał jako składniki modelu grzeczności, ostatnio zaś jako ogólne zasady polskiej grzeczności (Ożóg 1996, 64-65; por. ponadto wcześniejsze ujęcia Marcjanik 1990; 1993a, b; 1995).

Etykieta może być postrzegana w rozmaity sposób – jako składnik konfiguracji kulturowej, w kategoriach etycznych, można skupiać uwagę na jej aspekcie pedagogicznym. Narzędzia opisu tak skomplikowanego zjawiska mogą być zróżnicowane. Najbardziej fascynujące jest jednak to, że lingwista badający etykietę może stawiać sobie różne zadania, przyjmować różne punkty widzenia, charakteryzując grzeczność językową: a) w kategoriach zachowań językowych (aktów mowy), rozpatrywanych jako składniki grzecznościowej gry (tu przede wszystkim prace Marcjanik), b) w kategoriach typów interakcji, objętych konwencjami społecznymi (zob. Ożóg 1990, Grabias 1994), c) w kategoriach rytuału (por. Ożóg 1996), d) jako zjawisko zgramatyzalizowane (Huszczka 1996), e) w kategoriach stylu (Skubalanka, Grabias 1979; Wojtak 1996). Dodać trzeba, że nawet przyjęcie jednej opcji stwarza możliwość różnicowania podstawowych zadań badawczych. Całościowy dorobek M. Marcjanik jest znakomitą ilustracją owej obserwacji. W przedstawianej książce badaczka rozważa dwa fundamentalne zagadnienia (wyodrębnione już w artykule poświęconym problemom metodologicznym – por. Marcjanik 1995): Jaka jest istota i funkcje komunikacyjne językowej grzeczności? Jak posługują się wyrażeniami językowymi uznawanymi powszechnie za grzecznościowe członkowie danej społeczności językowej w danym momencie historycznym? Formułując w książce odpowiedź na pytanie pierwsze, M. Marcjanik opisała repertuar podstawowych i sekundarnych funkcji komunikacyjnych przypisywanych wyrażeniom etykietalnym i przedstawiła zasady doboru wyrazów w określonych typach interakcji. W ten sposób wyłoniła się z opisu odpowiedź na pytanie drugie – autorka przedstawiła bowiem typowe sytuacje grzecznościowe, stwarzane przez Polaków w drugiej

połowie XX wieku, co pozwoliło jej snuć refleksje na temat modelu grzecznego Polaka. „Jest to mianowicie taka osoba – sugeruje badaczka na s. 274 – która swoim zachowaniem daje partnerowi do zrozumienia, że jest on dla niej osobą ważną (ważniejszą od innych)”.

Książka M. Marcjanik jest opracowaniem bardzo cennym ze względów poznawczych, wychowawczych, choć aspekt normatywny jest, zgodnie z deklaracjami autorki, pominięty, i metodologicznych. Poznawcze walory książki wiązałam przede wszystkim z zakresem opisu, oryginalnością proponowanej typologii grzecznościowych aktów i bogactwem przykładów. Mam nadzieję, że zawarte w monografii wypowiedzi o funkcji etykietałnej staną się wzorcem zachowań nie tylko dla Polaków, lecz także dla uczących się polskiego cudzoziemców. Omawiana książka, jak i wcześniejszy dorobek autorki, dotyczący etykiety, pokazują, że doskonałość warsztatowa i pasja badawcza mogą ustrzec człowieka przed skostnieniem jego myślenia. Polecam lekturę *Polskiej grzeczności językowej* nie tylko osobom bezpośrednio zainteresowanym skomplikowaną, ale fascynującą problematyką etykiety.

Literatura

- Akiszyńska A. A., Formanowska N. I., 1986, *Russkij rzeczowej etikiet*. Moskwa.
Firsowa N. M., 1991, *Ispanskij rzeczowej etikiet*. Moskwa.
Grabias S., 1994, *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.
Huszczka R., 1996, *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*. Warszawa.
Marcjanik M., 1990, *Normy regulujące językowe zachowania grzecznościowe*, „Przegląd Humanistyczny”, z. 7.
Marcjanik M., 1993a, *Etykieta językowa – Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. 2. Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław.
Marcjanik M., 1993b, *Granice polskiej grzeczności językowej*, „Poradnik Językowy”, z. 7.
Marcjanik M., 1995, *Opisywanie etykiety językowej. Problemy metodologiczne*, „Polonica” XVII.
Ozóg K., 1990, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej (na materiale języka mówionego mieszkańców Krakowa)*, Kraków.
Ozóg K., 1996, *Językowe rytualizmy w interakcjach*, „Socjolingwistyka” XV.
Skubalanka T., Grabias S., 1979, *Spoleczne uwarunkowania stylów języka*, „Socjolingwistyka” II.
Wojtak M., 1996, *Stylistyczne wymiary sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, „Stylistyka” V.
Zgólkowie H., T., 1992, *Językowy savoir-vivre*. Poznań.

MARIA WOJTAK